

**ВІДГУК**  
офіційного опонента  
на дисертацію **Копилової Надії Олександрівни**  
**«Еволюція гендеру: проблематизація гендерних інверсій»**,  
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня  
кандидата культурології  
за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (культурологія)

Формування сучасної наукової культурологічної парадигми в пост-постмодерному дискурсі українського гуманітарного знання актуалізує інтерес до проблеми гендерних реалій як до існуючої соціокультурної практики, зокрема, способів її індивідуалізації, котрі суттєво впливають на розвиток культурних процесів функціонування соціокультурної системи.

На наших очах соціокультурний простір сучасного світу нестримно змінює свої світоглядні контури. Так, багато екзистенціальних цінностей, які ще кілька десятиліть тому майже скрізь сприймалися як еталон загальнокультурних цінностей, сьогодні виглядають вже абсолютно інакше. Часом навіть їхній вплив на особистість і суспільство виявляється вже далеко не однозначним – бажання, інтереси, переживання, переваги конкретної особи тепер можуть стати домінуючими у визначені сенсу і стилю життя людини взагалі. В такому разі відповідно до будь-якого з вище наведених прикладів є підстави говорити про соціокультурне явище гендерної інверсії.

В сучасному культурологічному науковому колі гендерна проблематика є інноваційним науковим дискурсом, котрий відповідає процесам багатовекторної модернізації і постмодернізації у сучасному глобалізованому світі. Гендерний дискурс виник на підставі класичних теорій статі, як заперечення сталих традицій у взаєминах чоловіка і жінки, як утвердження нових критеріїв і підходів розкutoго постмодерну. Тенденція трансформації традиційних гендерних цінностей носить глобальний характер і поширюється на суспільства і держави з різними національними, соціальними і культурними особливостями.

На даному етапі в науковому дискурсі активно розробляється гендерна проблематика культури і суспільства, яка містить значну кількість дискусійних питань як теоретичного, так і практичного характеру, особливо відносно єдиного розуміння такого культурного явища як гендерні інверсії. З цього випливає необхідність подальших досліджень еволюції гендеру крізь призму взаємовпливу гендерних інверсій та культурної влади, тобто суспільно моральної канонічності як чинників динаміки міжсообщістісних відносин у соціокультурному аспекті. Але, враховуючи потенціал поліметодології у

культурологічному полі та нагальну актуальність проблеми та виразну її суголосність з культурними реаліями сьогодення наукове розкриття досліджуваного в даній роботі феномену, слід визнати недостатньо опрацьованим.

З огляду на це, важливим виміром актуальності представленого дослідження Копилової Надії Олександрівни логічно стає обґрунтування обраної теми, яке зумовлене тим, що «в ситуації значої уваги вітчизняної соціології до гендерної проблематики культури недостатньо дослідженими лишаються її культурологічні виміри» (с. 17) з одного боку, а необхідність обґрунтування сутнісних особливостей гендерних інверсій та інваріантів в певних умовах гендерних трансформацій конкретного історико-культурного періоду на тлі багатогранної панорами соціокультурного поступу, з іншого.

Другий вимір актуальності визначений зверненням дисертантки до категорії «культурна влада» в межах культурологічних наукових напрацювань, зокрема з огляду на теорії влади М. Фуко та П. Бурдье.

Враховуючи багатовекторну інваріантність проблематики гендерних інверсій, авторка дисертації свідомо відходить від оціночності гендерних інверсій, а, спираючись на засади культурологічного аналізу, здійснює культурологічне дослідження особливостей еволюціонування гендеру через виявлення взаємовпливів гендерних інверсій та культурної влади, що належною мірою визначає наукову новизну дисертації.

В цілому, дисертація Н. О. Копилової здійснена як культурологічне дослідження, а її структура є логічною та концептуально вивіrenoю. Це підтверджується відповідністю вирішення поставлених завдань положенням наукової новизни, а також висновкам дослідження.

Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до розділів і дисертації в цілому, списку використаних джерел (300 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 241 сторінку, з них основного тексту 190 сторінок.

Драматургічно переконливим є зміст роботи, що розкривається через обґрунтування теоретичних зasad дослідження еволюції гендеру та культурної влади (розділ 1); висвітлення динаміки становлення та розвитку гендеру в історико-культурному аспекті на матеріалі транзитивних епох (розділ 2); аналіз сучасної культурної ситуації з огляду на її розвиток, через інваріанти та інверсії гендеру (розділ 3). Така логіка дослідження є цілком виправданою й уможливлює всебічне розкриття заявленої проблематики.

У вступі досить повно розкрито всі обов'язкові складові. Визначений у роботі науковий апарат (зокрема, *об'єкт* – еволюція гендеру в динаміці

культури, *предмет* – гендерні інверсії та гендерні інваріанти як чинники гендерних змін у транзитивні епохи) в зазначеному контексті цілком логічно врівноважений формулюванням мети дослідження, а саме: «дослідження особливостей еволюції гендеру у вимірах динаміки гендерних інверсій» (с. 18). Все це дозволило автору визначити концептуальну логіку роботи й конкретизувати її у відповідних наукових завданнях. Серед ключових напрямів дослідницького пошуку Н. О. Копилової варто відзначити такі: аналіз значення гендерних інверсій та гендерних інваріантів як чинників гендерних змін; розкриття взаємозв'язків між трансформаціями гендерних стандартів та еволюцією культурної влади; виявлення історико-культурних способів подолання культурної влади над гендером через різні варіації культурного конструкту андрогіна, до якого зводяться гендерні інверсії та інваріанти. Втім, провідний вектор дослідження, котрий визначає його новизну, спрямований на культурологічну експлікацію концепту андрогіна як культурного конструкту, що через символічну актуалізацію в соціокультурних практиках демонструє принципову можливість виходу окремих індивідів з-під контролю актуальної культурної влади, а також на дослідження ролі сучасних мистецьких та соціокультурних практик як способів вивільнення тіла з-під культурної влади.

З метою вирішення поставлених наукових завдань Н.О.Копилова спирається на ґрунтовну теоретико-методологічну базу, яка склалася на певних дослідницьких загальнонаукових методах, вдало використовуючи передусім алгоритм діахронічного, порівняльного аналізу, соціокультурного аналізу, контент-аналізу і гендерного підходу.

На ґрунті зазначених теоретичних зasad авторкою сформульовано наукову новизну дослідження, конкретизовану в положеннях, які цілком правомірно характеризуються ознакою «вперше», до того ж визначають концептуальні засади дисертації Копилової Н. О. «Еволюція гендеру: проблематизація гендерних інверсій», підтверджують її актуальність та значущість для вітчизняної культурологічної науки.

Актуальність обраної теми зумовлюється й тим, що в ситуації значної уваги вітчизняної соціології до гендерної проблематики культури потребують додаткових досліджень саме її культурологічні виміри. Це виявилося у необхідності здійснення культурологічного аналізу дискусійних новацій через виявлення взаємовпливу гендерних інверсій та культурної влади як чинників гендерних змін у контексті активізації соціокультурних трансформацій. При цьому з'являється можливість простежити динаміку гендеру у різні культурно-історичні епохи, а, отже, динаміку культурних процесів в цілому.

Актуальність теми дисертації підтверджується також її зв'язком із комплексною науковою темою кафедри культурології, мистецтвознавства та

філософії культури Одеського національного політехнічного університету – «Культурна ідентичність у сучасних інтеграційних процесах» (номер реєстрації 126-77).

Архітектоніка даного дослідження є логічною та структурно виправданою. Загальна логіка викладення матеріалу, запропонований авторкою спосіб його концептуалізації, продумана та виважена структура роботи, глибина її положень засвідчують як беззаперечну новизну роботи, так і її теоретичну вагомість для сучасної культурологічної науки. Перш за все, це виявляється у намаганні Н.О.Копилової розробити культурологічну теоретико-методологічну стратегію осмислення складних взаємовпливів гендерних інверсій та культурної влади на мистецькому матеріалі сучасності.

У першому розділі «Еволюція гендеру та культурна влада: постановка проблеми» на базі історіографічного розгляду наявних інформаційно-дослідницьких джерел авторкою визначено головні теоретичні підходи для дослідження еволюції гендеру та сформовано основний категоріально-понятійний апарат, а саме: уточнено ключові для дослідження поняття «культурна влада» та «гендерні стандарти» з опорою на опрацьовані в роботі категорії, зокрема «гендерні інверсії» та «гендерні інваріанті», «гендерна влада», «культурний конструкт андрогіна», «соціальний андрогін» тощо.

Привертає увагу обраний дослідницький підхід, запропонований Н. Копиловою, щодо розуміння культурної влади, якій спирається на концепції М. Фуко та П. Бурдье. На основі цих двох теорій з позиції розширення й уточнення поняттєво-категоріального апарату культурології та за допомогою системного підходу авторкою сформульовано конструктивне для даного дослідження смислове визначення *культурної влади*, яке виглядає логічним уточненням змісту цього поняття у його гендерному вимірі, котрий охоплює пануючий тип ментальності, систему дискурсів та регулятивів, «яка задає уявлення про існуючі в культурі цінності, норми, ідеали, стандарти, способи цілепокладання, виробляє певні моделі тілесності, поведінки, комунікації, життєві сценарії» (с. 60-61).

З позиції розширення й уточнення поняттєво-категоріального апарату культурології доречним виглядає здійснене авторкою уточнення змісту поняття «культурна влада», котре презентоване в тексті як «робоче визначення» у її гендерному вимірі та стверджується як «пануючий тип ментальності, система дискурсів та регулятивів, яка задає уявлення про існуючі в культурі цінності, норми, ідеали, стандарти, способи цілепокладання, виробляє певні моделі тілесності, поведінки, комунікації, життєві сценарії, зокрема характерні для культурно-історичного гендеру» (с. 36).

Але попри широку вживаність поняття «культурна влада» у науковій літературі, певний обсяг розробок в працях сучасних вчених, залишається актуальною потреба у подальшому осмисленні і поглибленному вивчені зазначеного поняття. Саме тому Н. Копилова долучається до аналізу сучасного культур-філософського дискурсу та обґруntовує на рівні системного підходу в культурології значення культури як складної системи взаємопов'язаних елементів, одним з яких виступає культурна влада (с. 36-37). Тому, поняття «культурна влада» авторка розглядає в проекції аналізу «гендерної влади», «що втілює загально прийнятті в певній культурній системі конвенції стосовно змісту понять «гендер», «жіноче», «чоловіче», статево-вікових характеристик тощо» (с. 37).

Уточнення поняття «гендерного стандарту» як комплексу характерних для певної культурної системи гендерних ролей й стереотипів, кореляція змісту понять «еволюція гендеру», «гендерні інверсії» і «культурна влада» стають важливими для дослідження і мають вплив на загальну культурну динаміку.

Спираючись на міждисциплінарність як ключову ознаку культурологічного знання, у другому розділі дисертації Н. О. Копилова розкриває динаміку гендеру в історико-культурному аспекті на матеріалі транзитивних епох.

Показово, що на матеріалі дослідження міфологічної культури та її практик авторкою з'ясовано, що «андрогінність у міфологічній культурі є знаком божественного в людському світі» (с. 124), а індивіди, що наділені андрогінними характеристиками, «виключаються з простору профанного, сакралізуються або демонізуються» (с. 124). А також виявлено розвиток гендерних ролей і стереотипів фемінності, розповсюджений в межах аттичного полісу, стає можливим за умов поширення конструкту андрогіна в період пізньої класики та еллінізму. З'являється прошарок жінок, які вирішують власні комунікативні проблеми в чоловічій поведінковій парадигмі. Такі жінки – *соціальні андрогіни* – обирають чоловічі моделі поведінки, вводячи у фемінний гендер елементи андрогінії. Наявні моделі – *соціальні андрогени* – поступово переходять у ранг взірця та поведінкової норми, що з часом призводить до розширення владних меж щодо жіночого гендеру.

Авторкою відтворено особливості гендерної системи пізнього Середньовіччя як «жорсткий бінарний поділ та асиметричність у бік патріархатності» (с. 126), що зосереджений в полі «маскулінного гендеру» та визначено особливості Ренесансної «чоловічої» моделі андрогіна, яка пов'язана переважно з «кризою гегемонної маскулінності, що призводить до інверсії чоловічого гендеру та необхідності формування альтернативних моделей маскулінності (інваріантів)» (с. 104).

Слід зазначити, що Новий час охарактеризовано в дисертації як епоху зростання «жіночого компоненту» та підсилення «жіночих голосів» у культурі, але на соціальному рівні «перемагає гендерна традиція, яка підтримує патріархатність гендерного світу» (с. 128). Тому, на думку Копилової Н.О., для реалізації у соціальному просторі жінці потрібно тісю чи іншою мірою «перетворитися на чоловіка» – такий «культурний конструкт андрогіна певною мірою знімає напругу конфлікту гендерної традиції та гендерних інверсій» (с. 128).

Авторка переконливо відзначає, що в результаті дослідження взаємодії гендерних інверсій в аспекті андрогінізації та культурної влади як чинників гендерних змін, яке здійснено, починаючи від міфологічної культури та її практик і закінчуючи мистецькими пошуками II половини XIX - початку ХХ ст.: «Культурний конструкт андрогіна певною мірою знімає напругу конфлікту гендерної традиції та гендерних інверсій» (с. 128).

Виходячи з означених позицій, згідно з підсумками, Надія Олександровна сміливо прогнозує, що означені гендерні зрушення готують «плацдарм для подальших трансформацій наповнення фемінного і маскулінного гендеру через появ численних інверсій та їхньої легітимації в межах символічної і навіть дисциплінарної влади» (с. 128).

Окремої уваги заслуговує й проведене авторкою дослідження розвитку сучасної культурної ситуації у *третьому розділі*, де представлено дві домінантні лінії: в першій простежено вихід індивідів з-під культурної влади через інваріанти та інверсії гендеру, в другій – розглянуто засвоєння владою нових гендерних проявів, та зроблено спробу «категоризувати їх та створити систему інструкцій для управління» суспільством в умовах множинної ідентичності (с. 137).

В цьому розділі авторкою проаналізовано інверсії тілесності як способів подолання влади над тілом в сучасному вітчизняному мистецтві. Зокрема зроблено спробу експлікації андрогінних мотивів в існуючих соціокультурних практиках від «елітарного простору» до масової культури та вживання інверсії «чоловічого» та «жіночого» у повсякденних практиках.

Відтак, увага Копилової Н.О. зосереджується на дослідженні напрямів і презентації гендерних інверсій тіла в сучасних художніх практиках, серед яких виявлено сукупність «традиційно табуйованих тілесних норм і практик тіла» та їхню принципову інверсивність (с. 131); «творче дистанціювання від тіла» та звернення до андрогінності (в художній площині), де «самодемонстрація постає певним гендерним повторенням шляху емансидації людини від культурної влади взагалі» (с. 196). Також, авторкою закцентовано увагу на проблематиці постлюдства в сучасній художній практиці (с. 143-145) та на створенні

«інваріантів тілесності як спроби розширити межі традиційного гендерного стандарту» (с. 147), з урахуванням того, що «сучасне мистецтво пропонує низку варіацій щодо виходу з-під контролю актуальної культурної влади, не обмежуючись спробами подолання влади над тілом» (с. 147). Усе зазначене постає не лише як осмислення контамінації і без того «флексибільного гендеру», а й стає прикладом невідповідності «традиційних настанов культурної влади новим соціальним завданням особистості» (с. 171).

Достовірність отриманих результатів забезпечує залучений дисертанткою для аналізу широкий спектр сучасних художніх висловлювань, які стосуються прикладів високої моди, розважальної музичної індустрії, соціальних фотопроектів тощо.

Накреслені проекції дослідження логічно конкретизувалися у змістовних висновках, які підсумовують головні генеральні лінії дисертації і водночас відкривають перспективи для подальших розвідок (с. 200-205).

Слід зазначити, що розв'язанню окреслених завдань сприяє продуктивно використаний авторкою дослідницький інструментарій. Так, з метою дослідження сучасних мистецьких і соціокультурних практик та аналізу гендерних інверсій здійснене культурологічне дослідження еволюції гендеру крізь призму взаємовпливу гендерних інверсій та культурної влади як чинників динаміки культури в її гендерному аспекті.

Відзначаючи належний науковий рівень рецензованої роботи, а також враховуючи багатоаспектність дисертаційної концепції, слід вказати на деякі дискусійні моменти, які можуть бути конкретизовані у запитаннях до автора роботи.

1. Здійснення культурологічного аналізу гендерної проблематики обумовило необхідність термінологічного опрацювання поняття «культурна влада». Як воно корелює із поняттями «гендерна влада» та «гендерна інверсія»?

2. Якими інституціями Ви користувалися при розгляді різних епох? Яка методологія була пріоритетною в дослідженні еволюціонування гендеру в різні історико-культурні періоди?

3. Авторкою досліджено різні культурні парадигми транзитивних епох, проте необхідне уточнення деяких патернів, які дозволяють – за умов одночасного сприйняття і мислення – визначити схожість провідних рис культурних моделей поведінки.

4. Аналіз дисертації демонструє, що з метою дослідження сучасних мистецьких та соціокультурних практик як способів вивільнення тіла з-під культурної влади у третьому розділі Копилова Н.О. розглядає широкий спектр сучасних художніх висловлювань на матеріалах Високої та вуличної моди, реклами, шоу-індустрії, постів у соцмережах і блогах, інтернет-артів,

повсякденних практик. Проте, з тексту цього підрозділу залишається незрозумілим, чому поза увагою авторки залишаються в даному контексті сучасні покази Високої моди, що мали місце в Україні продовж останніх років, оскільки відповідний аналіз дав би додаткову можливість більш детально розглянути прояви гендерних настанов в сучасній Україні. Конкретизуйте сфери художньої практики сучасної України, в яких спостерігаються прояви гендерних інверсій як способів вивільнення тіла з-під культурної влади.

Висловлені запитання і побажання до роботи викликані прағненням продовжити наукову дискусію та жодною мірою не впливають на загальну високу оцінку дисертації Н.О.Копилової, яка є самостійним, теоретично виваженим актуальним дослідженням, котре виконано на належному науково-пошуковому рівні, відповідає актуальним сучасним вимогам академічної науки та спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури. Автореферат і публікації передають зміст дисертації та відображають її основні результати.

Вважаємо, що дисертація «Еволюція гендеру: проблематизація гендерних інверсій» повністю відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами), які висуваються до кандидатських дисертацій та відповідають паспорту обраної спеціальності, а її автор – Копилова Надія Олександрівна – заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (культурологія).

Офіційний опонент,  
кандидат культурології, доцент,  
доцент кафедри соціальних наук та психології  
Маріупольського інституту  
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія  
Управління персоналом»

Підпись до білого №  
підпільного під  
н. о. директора Міжрегіональної Академії



Т. Г. Добіна

Григорій О.